

KOSITRARSKA OBRT NA SLOVENSKEM ŠTAJERSKEM

BRANKO KOROSEC

1.

Kositrarstvo kot samostojna obrt se je na Štajerskem razvilo šele v dobi, ko so si mesta Maribor, Celje, Ptuj, Radgona in Slovenjgradec okvirno določila in uredila svoje mestne statute, tržna pravila in obrtne zakone. Narasčajoče potrebe meščanstva teh mest, ki se je v noši, obnašanju, oblikah družabnega življenja in opremi svojih meščanskih domov vse bolj zgedovalo in skušalo posnemati svojo deželno gospodo, so narekovale pospešen razvoj tudi tistih obrti, ki so dotlej vsaj v glavnem dajale svoje usluge le cerkvi in njenim potrebam. Livarji zvonov že zgodaj niso več ulivali samo zvonov, temveč so iz bakra in kositra, ki si je prav na prehodu iz XV. v XVI. stoletje utrli pot v srednjeevropske livarne, ulivali poleg strogo cerkvenega pomožnega posodja, svetilnic, kadilnic in podobnega tudi že posodje za »posvetno« rabo kot krožnike, vrče, sklede, kandelabre in podobno. Vzorce za svoje izdelke so povzeli kratko malo po vzorcih srebrnega in zlatega posodja, izdelkov zlatarjev in pasarjev vladarskih ali knežjih dvorcev bogatejših italijanskih, francoskih in flandrskih dežel. Gosposka Srednje Evrope, predvsem dežel pod habsburško krono, si po posledicah tridesetletne vojne takšnega razkošja v srebru in zlatu ni mogla privoščiti, toliko manj še njeno meščanstvo. Zato ni prav nič presenetljivega, če se je ravno kositrarska obrt v teh deželah najbolj razmahnila, saj je kositer — »meščansko srebro« — kot polzlahтна kovina s svojim polnim sijajem zlahka konkuriral srebru, bil pa je hkrati cenejši in dosegljivejši.

Kot že omenjeno, sta v Srednji Evropi sloveli dve središči kositrarske umetne obrti, severnoitalijanski Milano in južnonemški Nürnberg. Od tod je kositrarska obrt v kratkem prodrla v vsa večja mesta in dalje v provinco, si tam najprej utrdila tržišča, potem pa še delavnice. Medtem ko se je južnonemško kositrarstvo bohotno razvilo ter doseglo za določen čas stopnjo skoraj industrijske proizvodnje, se je nasprotno italijansko kositrarstvo ves čas borilo proti konkurenci zlatarjev in pasarjev, ki jih je prav obdobje italijanske renesanse in baroka povzdignilo v prevladujočo umetno obrt. Ker v bogatih mestih srednje in severne Italije kositer ni mogel konkurirati srebru in zlatu, je sledilo preseljevanje italijanskih kositrarskih mojstrov in njih družin v sosednje, predvsem južnonemške in avstrijske dežele. Tako se v

prvi polovici XVII. stol. pojavijo tudi na Koroškem in Štajerskem med nemškimi in redkimi domačimi mojstri tudi italijanski priseljenci, ki se v naših deželah ne samo ustale,

Sl. 1. Kositrarska delavnica iz XVI. stoletja Lesores Iosta Amana v knjigi »Popis vseh stanov« iz l. 1568

temveč kaj pogosto celo izpodrinejo svoje nemške tekmece. Imena Zamponi v Judenburgu, Gradcu, Dunaju in Salzburgu, Caminoli v Mariboru, Stretti v Celju in Cerotti v Ptujju se pojavljajo na kositrarnih izdelkih poleg Harschov, Hammerjev in drugih skozi vso drugo polovico XVIII. stoletja, v XIX. stol. pa na slovenskem Štajerskem celo prevladujejo ter ostajajo edini kositrarski obrtni mojstri štajerskih mest vse do dobe, ko so porcelan, fajansa in emajl zadali smrtni udarec tej izrecno meščanski polumetni obrti.

Ker takratna slovenska mesta niso bila tolikšna, da bi vsako izmed njih lahko imelo svojo kositrarsko obrtno bratovščino, ceh, sta bili za Štajersko, Koroško in Kranjsko, torej za vse slovensko ozemlje pod habsburško krono, ustanovljeni dve kositrarski cehovski

skladnici v Gradcu in Celovcu. Mariborski, celjski, ptujski in radgonski kositarji so pripadali graški obrtni skladnici, ljubljanski pa skladnici v Celovcu. Deželna uprava pa je tudi določila število mojstrov-kositarjev, ki jih je posamezno mesto lahko imelo brez škode za obrt in njeno trgovino. Tako je bilo v času največjega razmaha te obrti, konec XVIII. in v začetku XIX. stoletja, dovoljeno opravljati obrt in prodajati svoje izdelke v Mariboru največ dvema obrtnima mojstroma, v Celju, Ptuju in Radgoni pa po enemu. Deželni obrtni zakon je zelo strogo urejeval cehovsko politiko, odnose med mojstri in pomočniki, učno dobo vajencev, dobo pomočniških potovanj, potek mojstrskih in pomočniških izpitov, določeval izpitno delo, pristojbine bratovščini in kazni za prekrške. Prvi doslej znani in za Štajersko veljavni vladni odlok, ki se nanaša na kositrarsko obrtno dejavnost, je generalni mandat cesarja Ferdinanda I., izdan 2. decembra 1557, s katerim »v svojem kraljestvu, vojvodstvu in deželi« prepoveduje uvoz vsakršnega inozemskega kositra, prav tako tudi njegovo prodajo ali obdelavo. V svojem mandatu omenja, da prihaja zelo veliko obdelanega kositra po tihotapski poti iz Nürnberga, kar seveda povzroča zastoj v prodaji izdelkov domačih mojstrov. Konkurenca pretihotapljenih kvalitetnejših izdelkov vodilnega nemškega kositrarskega središča je bila namreč predvsem v provinci tako močna, da tudi cesarjeva prepoved še nekaj časa po izidu ni mogla obveljati.

Naslednje leto (1558) so vložili mojstri graške cehovske bratovščine, v katero so bili inkorporirani tudi kositarji slovenske Štajerske, vlogo na graški magistrat, v kateri znova protestirajo proti uvozu in prodaji inozemskega (beri: nürnberskega) kositra. Del pritožbe je naperjen proti nekaterim graškim trgovcem, navedenim imenom, češ da se ne drže cesarjeve prepovedi ter da »Georg Grebinger, svetovalec v Gradcu, Hanns Hammer iz Leobna, Wolfgang Weiss iz Nürnberga in Joseph Pintsching iz Woitsberga na Koroškem prodajajo tam (v Nürnbergu) izdelani kositer (kositrne predmete) po vsem Štajerskem in posebej v Gradcu.« Obtoženi trgovci so se pred magistratom branili z izgovorom, da so iz Nürnberga uvoženi kositrni predmeti signirani kot »preizkušeni kositer«, torej kot kvalitetnejše blago, ki je boljše od izdelkov domačinov. Uvoženi, pravilneje pretihotapljeni predmeti naj bi bili samo »tolčen kositer«, kakor trdijo, toda tudi uvoz tolčenega posodja iz boljše kakovosti kositrne zlitine je bil po cesarjevem dekretu prepovedan. Pritožba zoper trgovino z uvoženimi kositrnimi predmeti ni imela uspeha, saj je še isto leto (1558) gra-

ški magistrat pritožnikom odgovoril, naj se raje sprijaznijo s tem in tako ali drugače pobotajo z ovadenimi trgovci.

Dne 20. marca 1592 je bil izdan nov vladni patent, ki je uvajal popolnejši kositrarski obrtni zakon in je deloma ostal v veljavi tudi v naslednjih dveh stoletjih. Poudariti je treba, da pred tem zakonom signiranje z mojstrskimi in mestnimi, še manj s kvalitetnostnimi žigi v štajerskih, koroških in kranjskih kositrarskih delavnicah vsaj v splošnem še ni bilo uveljavljeno in ne v rabi. Prav to je vzrok, da ni znana prav nobena signatura kositrarskih delavnic na Slovenskem iz XVI. stoletja. Obrtni zakon, ki je izšel na temelju tega patenta, je bil tiskan v Gradcu kot »Kositrarski red vojvodine Štajerske« in ga je tiskal vladni tiskar Georg Widmanstteter leta 1593. V njem določa nadvojvoda Ernest »nov obrtni zakon«, ki ga je sicer pripravil že njegov bratranec nadvojvoda Karel, pa »zaradi žalostnega primera smrti mirujoči zakon ni mogel biti vpeljan v polno veljavo«. Vsa uvožena ali v tujini nakupljena kositrnina naj bi bila po tem zakonu pregledana po dveh nadzornikih ter kakovost njene zlitine (razmerja kositra in svinca) natanko preizkušena. Za Štajersko — v Gradcu — naj bi ta nadzor izvajala mestni sodnik in eden izmed zapriseženih mestnih kositrarskih mojstrov, ki pa morata obenem paziti tudi na to, da bo ves tak »cin« popisani tudi pri mestnih davkarjih. Nadzor in preizkušanja naj bi se opravljala vsakih 14 dni, po potrebi tudi pogosteje. Prav tako morajo biti pregledani predmeti potem tudi signirani z letnico nadzora in mestnim žigom (v tem primeru z grbom Gradca — vzpenjajoči se lev, »Pantltier« — kar je hkrati emblema štajerskega deželnega grba). Predmeti pa, ki so bili iz uvožene kositrne zlitine uliti v domačih delavnicah, morajo poleg omenjenih nositi tudi signaturo izdelovalca. Strogo je prepovedana vsaka trgovina z nesigniranimi izdelki. Poleg tega je v vsej deželi prepovedana prodaja kositrnine, katere zlitinsko razmerje ne ustreza zahtevi novega obrtnega zakona. Kot kvalitetni kositer (»gutte fein Zinn«) velja medeninastokositrena zlitina brez svinca, iz nje so uliti (izdelani) v glavnem tako imenovani tolčeni izdelki. Slabši, ki ima v sestavi zlitine različne odstotke svinca ter je označen kot »tretak, četrtak ali desetak« (»zum Dritten, Vierten, zum Zehnten«), pa je povsem prepovedan za obdelavo in prodajo. Stari, doslej uporabljani, s svincom mešani kositer, naj se uporablja »samo v hišni potrebi in prav nič za prodajo, dopuščeno pa je uporabljati in obdelovati ga v mešanici desetaka«. Ne bo odveč, če pripomnimo, da je prav iz te kakovostne zlitine ulito največ v

današnji čas ohranjenega kuhinjskega posodja, šesterorobnih vodnih ročk, imenovanih tudi aquamanil. Izdelki iz takšne zlitinske mešanice pa morajo biti v Gradcu še posebej signirani s številko 10, v drugih mestih in trgih dežele pa z mestnim ali trškim znakom, mojstrovimi inicialkami in kvalitetnostno oznako. Spet moramo pripomniti, da se to, razen v redkih primerih, ni izvajalo niti v samem cehovskem središču, v Gradcu, še manj pa v delavnicah Maribora, Celja ali Ptuja. Tudi prodajna cena kositrnine te kvalitete je bila določena na največ 20 kr za funt in se ni smela prekoračiti. Prodajna taksa se

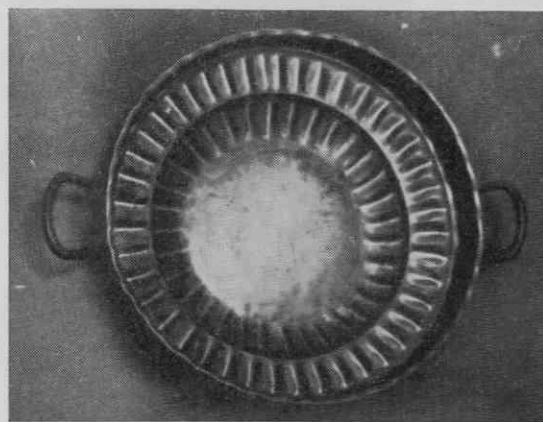
Sl. 2. Vrč splavarskega ceha iz Vuzenice
Izdelek mariborskega kositarja F. Caminollija ml.
(1820—1862)
Vrč hrani Pokrajinski muzej v Mariboru

je ravnala po teži, določena pa je bila tudi proizvodna cena izdelovalca, ki pa se je kasneje z deželnimi ali mestnimi odloki večkrat spreminjala. Sami kositrni izdelki so bili razdeljeni v tri skupine:

1. Gladki, »težki izdelki« — vrči, sklede, krožniki in pladnji — izdelani iz čistega, finega kositra (Engelzinn, signiran s podobo angela) ali iz medeninasto-kositrne zlitine, 2. Manj čisti in pikirani fini kositer — steklenice, tekočinske mere, vrčki in drugi namizni predmeti ter 3. Izdelki iz svinčene zlitine kositra v razmerju 1 : 10.

Isti zakon tudi določa, da sme vsakdo — seveda proti plačilu posebne takse — zahtevati po mestnem nadzorniku opravljeni pregled kositra ali izdelka ter dalje, da morajo biti posebno strogo nadzorovani tolikokrat ovajani inozemski trgovci kositrne robe. Na ta kositrarski zakon so morali priseči vsi deželni kositrarski mojstri.

Dodatna naredba, ki pa se v naslednjih stoletjih predvsem iz trgovskih razlogov ni mogla obdržati v veljavi in je bila najpogostejši vzrok stalnih preprirov in tožb med kositrarji, je določala stalno naseljenim mojstrom pravico do prodaje njihovih izdelkov le v lastnih trgovinah (ali stojnicah pred delavnicami), medtem ko so tuji, potujoči kositrarji ali kramarji s kositrno robo smeli svoje in uvožene izdelke prodajati samo na letnih sejnih. Prav s temi pa so imeli štajerski — in prav tako koroški in kranjski — kositrarji največ preglavic in se zato tudi največ pritožujejo zoper »motilce (stoerern) in tiste, ki se v svoji obrti težko prebijajo, ki neopravičeno, kot nečlani in največkrat potikajoč se po deželi opravljajo svojo obrt«. Naredba nadalje zelo odločno določa, da naj se »vsi motivci in potujoče ali potikajoče se osebe, ki opravljajo to obrt, oblastno preganjajo, tisti pa, zasačeni pri dejanju, se poleg odvzema orodja in robe resno kaznujejo tako pri sodišču kot krajevni obrtni zvezi ali delavnici«. Po resnosti zakona moramo torej mirno soditi, da je bilo takih kršitev obrtnih predpisov kar precej. Vendar je bila večina teh »prestopnikov« že nekaj let po objavi tega zakona sprejeta v obrtne bratovščine, kar je bilo štajerskemu kositrarskemu rokolstvu prej v prid kot v škodo, saj je bila večina teh »prišlekov« dobrih mojstrov, ki so se s svojimi storitvami v obrti povzpeli do zavidljivega ugleda ter s tem starejše, lahko rečemo že »zarjavele« mojstre spravljali v zadrego in nemir. Prav ta točka zakona pa je postala zakonska podpora mnogim gornjeitalijanskim kositrarjem in njihovim družinam pri migraciji v avstrijske dežele. Skoraj tretjina štajerskih kositrarjev so bili Italijani ali »potujoči Milanezi«, kot jih imenujejo cehovski akti v Gradcu, pridni in zelo skromni ljudje, ki so se naselili po deželnih mestecih

Sl. 3. Namizna skleda, eden pogostih izdelkov celjskega
kositarja J. B. Strettija (1780 — okoli 1800)
Posodo hrani Pokrajinski muzej v Mariboru

izven Gradca — v Celju, Mariboru, Ptuju, Leobnu in Beljaku — ki pa so s svojimi cenenimi, a kvalitetnimi izdelki neusmiljeno konkurirali graškim mojstrom. Z budnim očesom za dobiček so prišli največkrat sami v deželo, potegnili za seboj ženo in otroke in končno, seveda prav po italijansko, še brate in nečake. Tako nastajajo pravcate družinske dinastije sicer prilagojenih, a še napol italijanskih kositrarjev z zvenečimi romanskimi imeni, ki jim je moč slediti daleč v XIX. stoletje, torej v čas, ko so domačini že pričenjali opuščati svojo obrt.

Dne 21. marca 1639 je cesar Ferdinand isti kositrarski obrtni zakon ponovno izdal ter tako znova podkrepil njegovo veljavo. Dne 19. junija 1709 je cesar Jožef potrdil svoboščine kositrarjev na osnovi obrtnega zakona iz marca 1639 ter mu v podkrepitev dodal odstavek, v katerem pravi, »da bo ta zakon ostal v veljavi tako trdno, kot goreče vztrajajo njegovi kositrarski mojstri pri veri v rimskokatoliško cerkev in svojem obveznem cerkvenem opravilu«. Karel VI. je gornji zakon prav tako potrdil in ga 2. novembra 1720

uvečjal, vse dokler »mu moč ne bi bila odvzeta po kakšnem drugem deželnem zakonu«. Pristavil je le točko, v kateri odpravlja pred osmimi leti uzakonjeno omejitev števila obrtnikov in priporoča povečanje in razširjene obrti.

Tudi Marija Terezija je z vrsto zakonskih odločb posegla v kositrarsko obrtno zakonodajo. Julija 1770 je izdala ponovno odločno prepoved vsakega uvoza tujega kositra, decembra istega leta pa patent z določbami o zlitinski kakovosti kositra domačih izdelkov. Dopolnjeni, prav pedantno v podrobnostih obdelani obrtni red kositrarjev pa je izdal oktobra 1774 dunajski župan in obrtni svetovalec Jožef Georg Hörl z zakonskimi določili o mojstrih, pomočnikih in vajencih. Ta, doslej najpopolnejši kositrarski obrtni zakon ni doživel naslednika ter je ostal v veljavi vse do konca XIX. stoletja.

V drugi polovici XVIII. stoletja prične kositrarska obrtna dejavnost v Gradcu in Celovcu, torej obeh vodečih obrtnih središčih, hirati in si ne opomore več. Prav nasprotno pa se dogaja v mestih slovenske Štajerske, kjer so vodstvo v obrti prevzeli kositrarji italijanskega rodu in imen. Mariborska kositrarska dejavnost je šele s Caminollijem zaživela v vsem svojem razmahu, enako pridobi Celje s Strettijem in Ptuj s Cerotijem. Iz njihovih delavnic prihajajo izdelki, ki prav v ničemer ne zaostajajo za onimi iz do nedavna monopolnih kositrarskih centrov Gornje Štajerske ali sosednje Bavarske. Kljub hudi konkurenci izdelovalcev »belega posodja« (fajansa in porcelan) jim je uspelo obdržati tržišče in obrt še ves čas tja do šestdesetih let preteklega stoletja, torej v čas, ko je ljubljanski kositrar Nolly obrt že opustil.

Štajerski kositrarji so bili dobri rokodelci, njihovi kolege italijanskega porekla celo umetniki v svojem poklicu. Svojo obrt so opravljali v duhu starih obrtniških tradicij, izbor njihovih izdelkov je le izjemno presegal meje splošnih meščanskih potreb, izjemna naročila reprezentativnih primerkov so izvrševali po kalupih kolegov iz južnonemških kositrarskih središč. V glavnem pa ulivajo po oblikah, prevzetih iz rodu v rod, dopolnjujejo v teku svojega življenja izbiro kalupov vedno znova ter zastarele odlagajo. Kositrarske delavnice prehajajo z mojstra na mojstra, novo delovno mesto je bilo le redkoma odprto. Pomočniki se poročajo z mojstrskimi vdovami, kositrarske hčere, ki so dedovale očetovo mojstrsko pravico, pa si poiščejo mladega pomočnika, ki potem istočasno s poroko pridobi tudi meščanstvo in pravico do opravljanja obrti kot mojster. Tako je poročna matrika nekega kositrarskega mojstra zelo važen datum, ki

Sl. 4. Preprost cehovski vrh tradicionalne oblike, izdelava ptujskega kositrarja Pavla Polsterja, (1644–1667)
Vrh hrani Pokrajinski muzej v Mariboru

ga znova najdemo na njegovi signaturi. Večina kositrarskih porok je bila sklenjena le razumsko, iz gmotnih razlogov; v teh zakonih nosi žena opazno trši del na svojih ramah, pogoste zgodnje smrti mojstric so posreden dokaz za to. Mojster-vdovec sklene često že po enomesečnem žalovanju novo zvezo. Mlada mojstrica pa največkrat spet preživi svojega soproga ter preda tako obrt kot svojo roko novemu, mlajšemu kandidatu. Mladi pomočniki so bili prisiljeni iskati prilike porok s takimi ostarelimi mojstrskimi vdovami. Le tako so se mogli osamosvojiti ter si plačati pravico meščanstva, brez katere mojstrskih pravic ni bilo mogoče doseči. Tudi obrtnih pravic si ni mogel kupiti vsak, še manj pa mlad pomočnik, ki zlepa ni zmožgel 200 do 500 forintov prihranka, kolikor so zanje pač zahtevali.

Kositrarji Štajerske pa tudi Kranjske in Koroške niso bili nikoli bogataši. Gmotna stiska je bila skoraj stalni spremljevalec njihove dejavnosti. Le dobro stoletje, med leti 1650 in 1750, ter deloma prehodna leta XIX. stoletja pomenijo gmotni vzpon nekaterih štajerskih kositrarjev. Vojne, slaba prodaja, tihotapstvo in skrivna prodaja z uvoženimi južnonemškimi izdelki zavirajo delovanje marsikatero kositrarske delavnice, vse dokler potem v XIX. stoletju kositrarsko obrtništvo ne presahne, saj svojih ljudi ne more več preživljati.

Lepo oblikovani vrči in vrčki z reliefnimi robovi in okraski bogati krožniki in sklode in ne nazadnje v obliki pestri, pa zaradi tradicionalne konservativnosti slogovno neizmaličeni in v izvedbi plemeniti uporabni predmeti so soliden dokaz obrtne spretnosti ter, lahko rečemo dostikrat izbranega okusa naših štajerskih mojstrov, ki v primeri z avstrijskimi kolegi dostikrat nezasluženo veljajo le za provincialce.

2. KOSITRARJI V CELJU

Enako kot v srednjeveški Ljubljani se je tudi v Celju zvonarska livarska obrt ustalila znatno prej kot kositrarstvo. Spodnja Štajerska, katere drugo važnejše središče je bilo zgodovinsko mestece ob Savinji, je usmerjala svoje težnje predvsem proti Gradcu, od koder se je na Štajersko širil poleg gospodarskega tudi ves kulturni vpliv.

Prvi doslej znani livar zvonov in kositrar v Celju je bil brat ljubljanskega kositrarja Blaža Zingiesserja, BENEDIKT ZINGIESSER, ki je v Celju in okolici deloval nekako istočasno kot Blaž v Ljubljani in je umrl pred letom 1555.¹ Njegova kositrarska dejavnost se je

verjetno omejevala predvsem na ulivanje nekaterega cerkvenega posodja in pribora, s kakršnim so revnejše spodnještajerske fare nadomeščale dražjo srebrnino. Kar je bilo v tej dobi v rabi kuhinjske in namizne kositrnine, jo je v glavnem posredovala trgovina z deželnim kositrarskim obrtnim središčem v Gradcu, ki si je vsaj v začetku XVI. stol. lastil popolni monopol ulivanja in prodaje kositrnine na Štajerskem. Po Zingiesserjevi smrti je Celje ostalo daljši čas brez lastnega livarskega mojstra ali kositrarne. NIKOLAJ BOSET, ljubljanski zvonar, ki je občasno ulival zvonove tudi v Celju, je skušal Zingiesserjevo delovanje obnoviti, toda šele njegovi nasledniki, od katerih pa nam ni nobeden imenoma znan, so celjsko livarno zvonov in kositra znova obudili v življenje. Kupci kositrnine v obrtnim središčem odmaknjenih provincialnih mestih pa so konec XVI. ter skoraj vse XVII. stoletje prav radi segali po izdelkih potujočih šušmarjev, največkrat italijanskega porekla, ki so mestnim mojstrom zaskrbljujoče konkurirali tako v kvaliteti izdelkov kot v nizki ceni. Njihovo obrtno podjetnost na celjskem kositrarskem tržišču po letu 1699² nam posredno potrjuje pritožba drugih celjskih obrtnikov, predvsem kositrarja Hansa Adama Hammerja, ki so se pri deželni upravi v Gradcu pritožili nad podjetnostjo »laških vrinjencev«, kot jih v svojem dopisu imenujejo.³

Hans ADAM HAMMER, celjski meščan in kositrar, se je obrti izučil v Gradcu pri mestnem kositrarju Leonhardu Mellyju⁴ v letih med 1669 in 1674. V Celju je deloval od leta 1675 dalje kot samostojen mestni obrtni mojster. Pri njem se je izučilo obrti tudi nekaj kasneje pomembnih kositrarskih mojstrov, med njimi znani Johann Puckelsheimb s Koroškega.⁵ Hanns Hammer je še pred letom 1700 prepustil vodstvo svoje delavnice sinu ANTONU HAMMERJU, ki ni samo nadaljeval očetove obrti, temveč dosegel leta 1706 tudi čast mestnega župana (Bürgermeister).⁶ Anton Hammer je upravljal celjsko kositrarno do svoje smrti, zatem je prešla v roke drugega celjskega meščana in kositrarja Jožefa Göka. JOŽEF GÖK (Göck, Gög, Kek?) je postal kositrarski mojster že pred letom 1750, obrti pa se izučil pri Antonu Hammerju, končal pa v Gradcu. Med leti 1763 in 1767 se je pri njem učil kositrarstva njegov sin ANTON GÖK,⁷ ki je sodeloval kot mojster nekako do osemdesetih let XVIII. stoletja.

Najstarejši ohranjeni celjski kositrarski izdelki nosijo kot signaturo le mestni emblem, ščitek s celjskimi zvezdami v krogu brez mojstrskih inicialk ali letnic. Tudi sta vedno vtisnjeni po dve signaturi hkrati. Študij deželne-

ga cehovskega arhiva v Kunstgewerbemuseumu v Gradcu bi verjetno odločneje posredoval odgovor na uganko, kateremu od celjskih mojstrov kositrarjev do leta 1780 je pripadala navedena signatura.

JOHANN BATTISTA STRETTI, italijanski kositrar iz Milana, ki pa se je obrti izučil v Gradcu in od tam tudi prišel v Celje, je ustanovitelj kositrarske družine Strettijev v Celju. Delavnico je verjetno odkupil od Göka ali njegovih dedičev. V zapisniku celjskega mestnega sveta iz leta 1780 je navedeno, da je Johann B. Stretti že 25. avgusta tega leta predložil svetu svoj ocenitveni izdelek ter bil potem soglasno inkorporiran v zbor mestnih obrtnikov.⁸ Že marca naslednjega leta, 1781, pa je bil imenovan za deželnega mojstra graške obrtne zveze.⁹ Iz njegove delavnice izhajajo precej ohranjenih predmetov, ki se vsi odlikujejo v kakovosti zlitine in obdelavi. Vsak izmed njih je signiran z žigom, ki ga posreduje tudi priložena skica, v končnem ovalu je na ščitcu, ki ga oklepata

Skica 1

vejica palme, upodobljen levo trdnjavski stolp, desno značilne celjske zvezde. Med inicialkama I S stoji krona. Strettijeva kositrarna je ulivala vsakovrstno posodje, med katerim zasledimo tudi predmete za cerkveno rabo (kot primer: zajemalka za krstilno vodo v Zagorju pri Pilštajnu). Pri njem se je izučil

Skica 2

obrti tudi njegov sin JOHANN JACOB STRETTI, ki je po očetovi smrti tudi sam postal deželni mojster graškega ceha.¹⁰ Johann Jacob Stretti je dobro vpeljano očetovo delavnico obdržal do leta 1824, nato je, kot

večina še delujočih štajerskih kositrarjev, obrt opustil. Pri njem se je izučil obrti najprej njegov sorodnik (nečak?) Johann Battista

Skica 3

sta Stretti, doma iz Forna, ki pa po opravljenem pomočniškem izpitu ni ostal v Celju, temveč že leta 1804 odšel v Gradec. Drugi

Skica 4

njegov vajenec Bartolomeo Tonolo, prav tako iz Forna, je opravil pomočniški izpit leta 1812. Johann Cerotti mlajši, sin ptujskega kositrarja Cerottija, je končal svojo učno dobo

Skica 5

pri Strettiju istega leta kot Tonolo, 1812, ter postal 1821 deželni mojster v Celju.¹¹ Po opustitvi Strettijeve kositrarne pa se v Celju ni mogel več obdržati, od leta 1824 dalje deluje kot deželni mojster v Irdingu na Gornjem Štajerskem.

Signatura Johanna Jacoba Strettija se prav kot očetova pogosto pojavlja na še ohranjenih izdelkih njune delavnice. Okrogla signatura s ščitom, v katerem je dvoglavi orel in celjske zvezde, nad ščitom pa inicialki I S in krona, je brez dvoma njegova. Dvomljivo celjsko pa je avtorstvo signature, ki jo prav

tako ponazarja naša skica na prilogi. Edino zvezde v ščitku dajejo domnevo za njen celjski izvor. Izdelki celjske kositrarske delavnice niso v ničemer zaostajali za izdelki kositrarjev v Gradcu, Celovcu ali Ljubljani. Preje bi lahko trdili, da je kvaliteta predmetov, ki jih ulivajo štajerski kositrarji italijanskega porekla, vsaj zaradi konkurence z domačini precej boljša, prav tako tudi izbira dosti bogatejša. V oblikovanju so hitreje sledili slogovnemu razvoju, v obrtnem življenju pa se lažje prilagodili kompromisu s proizvajalci belega posodja, zato so med zadnjimi, ki po ukinitvi cehov leta 1809 opuščajo obrt. Celjski Strettiji so ob mariborskih Caminolljih in gornještajerskih Zamponijih najznamenitejša kositrarska družina iz konca XVIII. in začetka XIX. stoletja pri nas.

OPOMBE

1. VI. Fabjančič, Prvi ljubljanski livarji . . . Kronika L/1 št. 1. — 2. A. Gnirs, Alte und neue Kirchenglocken, Wien 1917. — 3. Andreas Gubo, Geschichte der Stadt Cilli, Graz 1909. — 4. Graz. Zinng. Lehrjungenbuch 1644—1846, Bl. 25, 41. — 5. Istotam. — 6. Andreas Gubo, Geschichte der Stadt Cilli, Graz 1909. — 7. Graz. Zinng. Lehrjungenbuch 1644—1846, Bl. 56. — 8. A. Gubo, Aus d. Rathsprotokollen der Stadt Cilli, Graz 1899. — 9. Graz. Zinng. Lehrjungenbuch 1644—1846, Graz. Zinng. Protokolbuch 1781—1859, str. 13. — 10. Graz. Zinng. Protokolbuch 1781—1859, str. 13 in dalje. — 11. Istotam.

3. KOSITRARJI V MARIBORU

Že prej smo poudarili, da so kositrarji Slovenske Štajerske torej iz Celja, Maribora, Ptuja, Radgone in Slovenj Gradca, pripadali obrtnemu združenju v Gradcu. Neposredna bližina Gradca je očitna tudi v obrtnem življenju Maribora; prvega mestnega kositrarja dobi Maribor razmeroma zelo kasno, šele v prvi četrtini XVII. stoletja. Prišel je iz Celovca, verjetno po posredovanju graške obrtne zbornice. Mariboru je zadostovala ena sama kositrarska delavnica, saj je bil še vse XVII. stol. vpliv obeh cehovskih središč v Celovcu in Gradcu prevladujoč tako v obsegu izbire kot tudi kakovosti svojih izdelkov. Šele priseljevanje severnoitalijanskih kositrarskih družin v notranje avstrijske dežele je poživilo asortiman in odločno izboljšalo kvaliteto štajerski kositrarni toliko, da je konec XIX. stoletja že prav uspešno konkurirala izdelkom južnonemških kositrarskih središč.

Že v drugi polovici XIX. stoletja pa je tudi na Štajerskem občutili razmah proizvodnje bele posode, ki postopoma izriva kositr-

nino ne samo iz meščanskih domov, temveč tudi iz bolnišnic, apotek in pivnic. Konkurenco so vzdržali le tisti kositrarji, ki so uspevali ohraniti kositrarni veljavo, enakovredno srebru. Znamenita mariborska kositrarska družina Caminolljev je med zadnjimi, ki izdeluje reprezentančno kositrarno še po ukinitvi obrtnih združenj ter edina, ki deluje na slovenskem ozemlju še po letu 1860.

Prvi imensko znani mariborski kositrar z lastno delavnico je MATHES WEISSHAUPT (Weysshaupt), verjetno sin celovškega livarja-kositrarja Stephana Weissshueta,¹ ki je postal mariborski meščan in mestni mojster leta 1630. Do kdaj je vodil svojo delavnico, nam natančneje ni znano, v graški knjigi vajencev zasledimo notico, kjer je navedeno, da je Weissshaupt dne 8. avgusta 1643 prepustil v uk pri Jakobu Grätzlu svojega sina Mertina,² ki pa je pomočniško dobo odslužil v Gradcu. Prav tako malo ali nič ne vemo o Weissshauptovi mojstrski signaturi in legi delavnice. Verjetnost, da je ta bila v hiši ob mestnem stražnem stolpu, v kateri najdemo kasneje slovito Caminolljevo kositrarno, je precejšnja.

Že omenjeni Jacob GRÄTZL je bil obrtni mojster brez lastne delavnice; v Mariboru je deloval že pred letom 1643, verjetno kot somojster pri Weissshauptu. Za Martinom Weissshauptom se je pri njem izučil obrti Sebastian Pollagkh (Boštjan Polak), oba pa sta opravila pomočniški izpit pred komisijo v Gradcu. Grätzl je po smrti Mateja Weissshaupta (1643 ali 1644) sam vodil delavnico vse do njenega prevzema po lastnikovem sinu, MERTINU WEISSHAUPTU leta 1648. Mertin je starejšega mojstra obdržal v delavnici vsaj do leta 1653, ko je pri Grätzlu končal vajenštvo že imenovani Boštjan Polak. Kot nam očetova tako nam tudi Mertinova mojstrska signatura ni znana — upoštevati pa je seveda treba, da se iz te dobe skoraj da ni ohranil noben kositrarni predmet, še manj signiran. Tudi arhivskih podatkov o obeh (ali celo treh!) Weissshauptih ni dovolj, da bi se po njih dalo presoditi delovanje te kositrarske družine v Mariboru ali določiti čas, kdaj so prenehali z obrtno dejavnostjo oziroma izumrli.

Leta 1720 se v Mariboru pojavi prvi Caminolli, italijanski priseljenec, ki je preko Gradca prišel v mesto ob Dravi ter tu prevzel in odkupil nekdanjo Weissshauptovo kositrarno. CARL CAMINOLLI se je zadržal v Mariboru do 1743,³ po tem letu ga zasledimo v Zagrebu. Obnovljeno delavnico ob Graški cesti (Gratzergasse št. 109), v hiši, ki so jo že od nekdanj imenovali Zinggiesserhaus in je stala ob obrambnem stolpu mestnega

obzidja,⁴ je šele 1752 prevzel njegov sin JOSEPH I. CAMINOLLI, ki je postal mestni obrtni mojster šele 1760. Kot mojster je deloval do leta 1774; vendar nosi njegova mojstrska signatura z mestnim grbom in inicialkami I C letnico 1752! Priznanja, ki ga

Skica 6

uživajo štajerski kositrarji italijanskega porekla, mora biti vsekakor deležen tudi on, vrsta v slovenskih muzejih ohranjenega posodja iz njegove delavnice nam dokazuje njegov izbrani okus in mojstrsko roko pri obdelavi sicer posodja vsakodnevne rabe, reprezentančni izdelki — med njimi *vrč krojaškega ceha iz Strassa* iz leta 1763, last Landesmuseuma v Gradcu — pa tako po obliki kot obdelavi nikakor ne zaostajajo za izdelki južnonemških ali graških mojstrov.

Joseph I. Caminoli je bil ugleden meščan ter član mariborske trgovske zbornice (Krammerhausa). Njegov sin FRANC XAVER CAMINOLLI I. se je obrti izučil pri očetu in opravil mojstrski izpit — vsekakor pred komisijo v Gradcu — 17. marca 1774. Po tem letu ga sledimo kot samostojnega mojstra v Mariboru vse do leta 1812. Njegova mojstrska signatura je enaka očetovi, le inicialka imena je spremenjena. Njegovih izdelkov je precej manj ohranjenih in tudi vse kaže, da v delu ni dosegal spretnosti svojega očeta. Tudi on je bil član Krammerhausa v Mariboru. Njegov sin JOSEPH II. CAMINOLLI je postal mestni in deželni mojster v Mariboru leta 1812.⁵ Deloval je do leta 1820, več nam doslej o njem ni znanega.

FRANC XAVER CAMINOLLI II., zadnji kositrarski mojster v Mariboru, se je izučil obrti pri Josephu II. Caminolliju ter

Skica 7

postal obrtni mojster 20. februarja 1820.⁶ Leta 1816 ga listine še omenjajo kot lastnika znane Zinngiesserhaus ob Graški cesti,⁷ med leti 1822 do 1827 plačuje mestu obvezni letni šiling. Bil je odlični mojster svoje obrti sicer se ne bi mogel obdržati vse do leta 1862, torej v čas, ko na Slovenskem kositrarska obrt že popolnoma zamre. Njegovi izdelki so večinoma iz zlitine odlične kakovosti. Signatura na njih se le malo loči od signature Franca Xaverja I.; ovalni ščitek signature je ožji, strehe na mestnem grbu so zaobljene. Nekaj njegovih izdelkov je najti v zbirkah slovenskih muzejev.

OPOMBE

1. Hintze, Deutsche Zinngiesser und ihre Marken, IV. Band, Klagenfurt. — 2. Graz. Zinng. Lehrjungenbuch 1644/1846, str. 3. — 3. A. Gnirs, Alte und neue Kirchenglocken, Wien 1917. — 4. R. G. Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte — Graz 1847, I. Band, str. 60. — 5. A. Gnirs, Alte und neue Kirchenglocken, Wien 1917 in Hintze, Deutsche Zinngiesser und ihre Marken, IV. Band, Marburg am Drau. — 6. Graz. Zinng. Protokollbuch 1781/1859, str. 29. — 7. R. G. Puff, Marburg in Steiermark... istotam.

4. KOSITRARI V PTUJU

V nasprotju s Celjem in Mariborom, ki sta bila v obrtnem življenju in razvoju skozi ves čas od XVI. do XVIII. stoletja pretežno pod neposrednim vplivom obrtniško živahnejšega Gradca, pa izkazuje Ptuj za isto dobo dobršen del samostojnosti, ki mu jo omogoča izredno ugodna lega obmejnega središča meddeželne in tranzitne trgovine.

Da so ptujski trgovci trgovali tudi s kositrom, dokazuje mestna mitninska tarifa tržne in tranzitne mitnine iz zgodnjega XVI. stoletja.¹ Kositer je z drugimi kovinami prihajal z Ogrske ter nadaljeval pot preko Celja in Ljubljane v Italijo. Že v naslednjem stoletju pa dobi Ptuj tudi lastnega kositrarja; livarna kositrnine ostane v Ptujju živa vse do prvih desetletij XIX. stoletja, torej v čas, ko doživi Ptuj občuten padec tako domače kot tranzitne trgovine.

PAUL PELTLER (Pelsler, Pelßer, Polster) 1644—1667,² je doslej po virih potrjen kot prvi kositrarski mojster v Ptujju. Pri njem sta se izučila obrti Matija (1649) in Hanns EHEMANN (1653), ki pa kot mojstra nista samostojno delovala v Ptujju in o njima ni nadaljnjih podatkov. V očetovi (Paulovi) delavnici se je obrti izučil tudi sin in naslednik Johann Baptist Pelsler, ki je po letu 1667, letnici smrti očeta Paula, prevzel delavnico. Moj-

strska signatura Paula Pelslerja se nam je ohranila: sestoji iz dveh podolgovatih štítkov; v prvem je vrezan buretu podoben bokal z izrazitim ročajem, nad njim sta inicialki P. P.

Skica 8

V drugem štítku je upodobljen Jurijev križ (iz mestnega grba) in inicialka P nad pokončnim krakom križa. Lep primerek med njegovimi izdelki je ohranjen v obrtni zbirki mariborskega Pokrajinskega muzeja.³ Večji pivski vrč — povsem verjetno cehovski — proti dnu trobljasto razširjen, katerega pokrov nosi na polkrožni izboklini členast gumb, s ploščatim ročajem in izrazitim palčnim pritiskačem na pokrovovem tečaju, okrašen le s kanelurami ob dnu, v sredi in ob ustju vrča, izkazuje umirjen okus kasnobaročnega ustvarjalca reprezentativne kositrnine. Verjetno tudi drugi njegovi izdelki v solidnosti in umerjenosti obdelave niso zaostajali za tem ohranjenim vrčem, ki je pravzaprav edini ohranjeni Pelslerjev izdelek pri nas.

JOHANN BAPTIST PELSLEER, 1667 do 1671, Paulov sin, postane ptujski mestni kositrarski mojster šele po očetovi smrti. Verjetno je z njim sodeloval v obrti tudi Hans Ehemann, ki sicer ni omenjan kot samostojni ptujski mojster. Pomočniški izpit je Johann Pelsler opravil že 8. junija 1662. Njegovi izdelki nam niso znani, prav tako tudi ne njegova mojstrska signatura; možno je, da je ves čas svoje samostojnosti uporabljal še očetovo.

HANNS PELSLEER, 1671—1676, verjetno sin Johanna Pelslerja, ptujski mestni kositrarski mojster,⁴ je poslal svojega vajenca Paula Schrettla na pomočniški izpit v Gradec, drugega, Jakoba Cusperja, pa je verjetno izučil sam.⁵ Da je vodil delavnico kot samostojen mojster, je za Hannsa Pelslerja dokazano le za čas do leta 1676. Paula Schrettla smo srečali med ljubljanskimi kositrarji, tam je deloval vse v devetdeseta leta XVIII. stoletja. Hannsa Pelslerja pa je v Ptujju nasledil sin ali nečak PELSLEER?, 1676—1685, o katerem pa doslej še nimamo arhivskih podatkov.

SIMON PELSLEER, 1686—1696, je izpričan kot ptujski meščan in mestni kositrarski mojster.⁶ Pri njem se je obrti izučil Hanns

Heitrich (1691). Drugega njegovega vajenca, Hannsa Häubtla, pa je moral izprašati graški cehovski mojster Lorenz Leyerer, ker je Simon Pelsler med tem že umrl. Tudi njegova mojstrska signatura nam doslej še ni znana, prav tako pogrešamo njegovih izdelkov. Simon Pelsler je bil zadnji samostojni kositrarski mojster tega imena v Ptujju, njegovo delavnico je prevzel

FRANZ SCHATTNER, 1697—1722, ki je postal ptujski mestni kositrar leta 1697. Kot je razvidno iz graškega cehovskega arhiva,⁷ je Franz Schattner poslal svojega sina Johanna v uk k Josephu Harschu v Gradec; tistodobna obrtna odvisnost ptujjskih kositrarjev od cehovskega središča je v tem več

Skica 9

kot očitna. Ohranila se nam je njegova mojstrska signatura: V zaobljenem trikotnem štítku je vrezan Jurijev križ iz mestnega grba, v poljih ob njem pa stoji inicialki F S in deljena letnica 16 + 97. V graškem Deželnem muzeju hranijo tudi enega njegovih reprezentančnih izdelkov: cehovski vrč usnjarjev iz Slovenske Bistrice. Ta, 48 cm visoki, po nürnbergskem vzorcu uliti reprezentančni vrč, stoječ na treh krilatih angelskih glavicah, je v podobi skoraj enak spredaj opisanemu Pelslerjevemu cehovskemu vrču, je pa enak dokaz obrtne izvedenosti in vpeljanosti mojstra, ki je kljub bližini kositrarsko močnejšega Gradca le uspeval konkurirati sicer monopolnemu cehovskemu središču.

Franza Schattnerja je nasledil JOHANN SCHATTNER, 1722—?, ptujski meščan in kositrarski mojster. Kot že omenjeno, se je obrti izučil pri Josephu Harschu v Gradcu. Letnice, kdaj je prenehal z obrtno dejavnostjo, ni mogoče zaslediti. Tudi nam ni znana njegova mojstrska signatura, ki se pa vsaj po tradiciji ni mogla bistveno razlikovati od očetove.

Skoraj pet desetletij kasneje se pojavi v Ptujju Italijan AMBROSIUS WATTY, 1782 do 1810, po rodu iz Piemonta, ki pa je prišel na izpraznjeno kositrarsko mesto v Ptujju najbrž po posredovanju graške cehovske zbornice. Trgovski razmah Ptujja v prvih desetletjih XIX. stoletja se izraža tudi v pospe-

šeni dejavnosti ptujskih kositrarjev. Watty je zalagal trg z občutno večjim asortimanom kot njegovi predhodniki; med sicer običajno namizno kositrarno izdeluje vrsto reprezentančnih in okrasnih predmetov: temperančne umivalne garniture, dekorativne jušnike (terrines) in podobno. 1798 je bil Watty ob vplačilu 25 Fl. inkorporiran v graškem cehu kot deželni kositrarski mojster v Ptuj.⁸ Njegova signatura nam doslej še ni znana.

Watty v družini ni imel naslednika, zato izuči v naslednika svojega nečaka JOHANNA CEROTTIJA (I.), 1810—1827, (Cerutti, Cerotte, tudi Zeroni), prav tako Piemontca, ki je po opravljenem mojstrskem izpitu v Gradcu postal leta 1810 ptujski meščan in deželni obrtni mojster.⁹ Da so bili Cerottiji odlični kositrarji, nam dokazuje dejstvo, da je postal njegov sin Johann (II.) deželni kositrarski mojster v Celju takoj potem, ko se je tam pri J. J. Strettiju izučil obrti in opravil mojstrski izpit (1821), sin le-tega, Johann Cerotti III., pa po opravljenem izpitu v Ptuj leta 1824 deželni mojster v Irdingu ter član obrtne zbornice v Gradcu.¹⁰

Cerottijeva mojstrska signatura je znana s posod, hranjenih v ptujskem in mariborskem muzeju. V okroglem ščitku je vrezan enakokrak Junijev križ, v pasu okoli njega pa je izpisano njegovo ime IOANNES CERUTTI + P + Z.

Po letu 1827 vsaj imensko ne zasledimo kositrarjev v Ptuj. Če je po tem letu v Ptuj deloval še kak samostojen kositrarski mojster — zgodovinar Reisp v svoji knjigi o Ptuj¹¹ za leto 1858 še navaja tudi enega kositrarja — potem je bilo njegovo obrtno delovanje skoraj brezpomembno.

Ptujski kositrarji so bili s kolegi iz Maribora, Celja in Slovenske Bistrice podrejeni obrtnemu združenju v Gradcu. Zanje je kot za druge veljal graški obrtni red, graški Com-

Skica 10

misario je nadzoroval kakovost njihove kositrne zlitine in pravilno signiranje izdelkov. Ptuj je kljub porastu trgovine in obrtništvu ves čas kositrarske dejavnosti v mestu zadoštovala ena sama obrtna delavnica. Točno mesto, kje je ta livarna bila, pa nam bo odkril nadaljni podrobnejši študij srednjeveške in baročne mestne obrti v Ptuj.

OPOMBE

1. Ferdinand Reisp, *Pettau — Steiermarks älteste Stadt und ihre Umgebung, topographisch-historisch geschildert*, Graz 1858. — 2. Graz. Zinng. Lehrjungenbuch 1644/1846. — 3. Pokrajinski muzej, Maribor, Zbirka obrti, Invent. št. N 3049. — 4. Graz. Zinng. Lehrjungenbuch 1644—1846. — 5. istotam. — 6. istotam. — 7. istotam. — 8. Graz. Zinng. Protokollbuch 1781/1859, str. 23. — 9. istotam. — 10. istotam. — 11. Ferdinand Reisp, *Pettau — Steiermarks ... Graz 1858*, str. 7.

